
Дмитро КОПИЛОВ,
магістр (Львівський національний
університет ім. І. Франка, Україна)

БОЇ ЗА ФОРТЕЦЮ ЛА-ТУРЕЛЬ НА ПЕРШИХ ЕТАПАХ ОБЛОГИ ОРЛЕАНА (1428–1429 рр.) ТА ЇХ СТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Вступ. В історіографії облога Орлеана у 1428–1429 рр., одна з найважливіших подій Столітньої війни (1337–1453 рр.), тісно переплетена з постаттю Жанни д'Арк (1412–1431). Власне міф про Жанну д'Арк заслонює військові аспекти цієї події, від якої значною мірою залежала доля Франції і самої війни¹. Крім англійської та французької історіографії, які відбивають певні протилежні тенденції, цій події майже не приділено уваги. Тому можна стверджувати, що в цілому проблема залишається недослідженою.

Орлеан мав важливе стратегічне значення для неокупованої Франції XV ст. як останній оплот французів і ключ в долину Луари і відповідно до Буржа, де перебував дофін Карл, навколо якого гуртувалися сили опору англійській окупації. Від Орлеану до Буржа всього 125 км².

Мета даної роботи полягає в максимальному висвітленні і аналізі маловідомих епізодів бойових дій, а також тактики штурмів Ла-Турелі, англійською (а з 1429 р. французькою) армією під час першого і другого етапів облоги. Зокрема, в даній роботі проводиться детальний аналіз участі і ролі Жанни д'Арк, в бойових діях за Ла-Турель через призму військового мистецтва.

Стратегічне значення і тактика бойових дій за фортецю Ла-Турель на першому і другому етапах облоги Орлеану. 1 липня 1428 р. в порту Кале у Франції з військом чисельністю 2700 чоловік (за даними на 24 березня 1428 р.) висадився Томас Монтегю граф Солсбері (1388–1428). З цим військом він прибув у Париж, вже зайнятий англійськими військами³. Чисельність англійської армії була збільшена за рахунок найму на службу місцевих французів. Задля остаточного завоювання Французького королівства і закінчення війни потрібно було зайняти долину Луари. Водяна артерія Луари дозволяла англійцям легко вирішувати проблеми постачання і переміщення підкріплень. В середині серпня англійська армія, очолювана графом

¹ Бёрн А. Битва при Азенкуре. История Столетней войны с 1369 по 1453 год. Москва, 2004. С. 247.

² Jarry E. La maison de Jeanne d'Arc a Orléans. Orléans, 1909. P. 45.

³ Перну Р., Клэн М. Жанна д'Арк. Пер. Т. Пошерстник, О. Ивановой. Москва, 1992. С. 59.

Солсбері, розпочала Орлеанську кампанію. Без особливих труднощій на шляху до Орлеана армія графа Солсбері захопила Ножан-ле-Руа, Рамбу'є, Бетанкур, Рошфор, Ле Пюїзе, Жанвіль (згідно листа Солсбері до мера Лондона місто впало “в результаті невиданого по жорстокості штурму”⁴), Жаржо, Шатонеф, Ла Ферте-Юбер, Торі, Йєнвіль, Мен-Сюр-Луар, Шатонеф-Сюр-Луар, Тур і Мен, які фактично капітулювали без бою⁵. Просуваючись на Південь, граф Солсбері водночас убезпечив собі тил, залишаючи у кожному захопленому місті англійські гарнізони. За короткий час Томас Солсбері, як він писав в своєму листі до мера Лондона, зайняв 40 міст, замків та укріплених монастирів і абатств⁶.

Вже 12 жовтня 1428 р. Томас Солсбері підійшов до околиць Орлеана. Англійські війська переправились через Луару, і вступили в передміський район Портеріо. Першим завданням було взяття бульварів (фортів), Ла-Турелі і моста. В щільне кільце взяти місто не дозволяли дві обставини: рельєф місцевості (особливо ліс на південному сході) та невелика чисельність війська. У місті було бл. 30 тис. населення. Фортефікаційні споруди Орлеана підтримувалися в належному стані, ремісничі цехи забезпечували ремонт озброєння і виготовлення боеприпасів.

У неділю 17 жовтня 1428 року почався тривалий гарматний обстріл міста, по закінченні якого захисники знайшли 124 кам'яних ядра, деякі вагою до 57 кг. Втрати оборонців від обстрілу були незначними – загинула одна міщанка⁷. Для здобуття міста потрібно було захопити Ла-Турель, але спочатку здобути бульвари, які її прикривали. Ла-Турель розташовувалася на вісімнадцятому з 19 прольотів орлеанського моста, майже біля самого входу на міст загальною довжиною 400 м, який вів через Луару в Орлеан. Кулеврини і бомбарди, розміщені в Ла-Турелі легко могли вести прицільний вогонь по місту і його оборонним спорудам. Бульвари були завершені вже коли англійці були під містом⁸. З цих позицій можна було вести артилерійський обстріл по англійцям, які хотіли б підійти ближче до Ла-Турелі і стін Орлеану. Цей гарматний вогонь, не дозволяв розбити англійцям табір на південній частині Луари, перед входом на міст. За оцінкою відомого військового теоретика барона Анрі Жоміні (1779–1869), “Така фортеця на річці з великим передмостовим укріпленням на іншій стороні, щоб господарювати над обома берегами, і біля укріпленого міста,

⁴ Бєрн А. Битва при Азенкуре. С. 222.

⁵ Virivelle de Vallet M. Chronique de la Pucelle; ou Chronique de Cousinot, suivie de La chronique normande de P. Cochon, relatives aux règnes de Charles VI et de Charles VII, restituées a leurs auteurs et publiées pour la première fois intégralement a partir de l'an 1403, d'après les manuscrits, Avec Notes et Developpements. Paris, 1859. P. 254–257.

⁶ Копилов Д. Локальні сутички довкола Орлеана та їх значення для зняття облоги з міста за “Щоденником облоги Орлеана і мандрівки в Реймс” 1428–1429 рр. Львів, 2017. С. 21–23.

⁷ Charpentier P., Cuissard C. Journal du Siège d'Orléans, 1428-1429: augmenté de plusieurs documents, notamment des comptes de ville, 1429 – 1431. Orléans, 1896. P. 4.

⁸ Virivelle de Vallet M. Chronique de la Pucelle. P. 261.

володіє безперечною перевагою ... Однак вона ніколи не буде більш ніж тимчасовим притулком, засобом виграти час і зібрати підкріплення... Другий принцип щодо цих фортець полягає в тому, що вони особливо вигідні для армії в себе вдома, або поблизу своєї операційної бази”⁹.

17–20 жовтня 1428 р. французи здійснили кілька бойових вилазок. Рукопашні відбувалися біля Ла-Турелі та села Сен-Жан-Ле-Блан, яке розташовувалося праворуч від моста. В четвер 21 о 10 годині ранку 1428 р. англійці виступили із збудованої ними *бастіди* і почали агресивну атаку зовнішньої лінії *бульварів*. Штурми окремих з них тривали безперервно 4 години, причому англійцям доводилося проводити постійну ротацію лицарів, оскільки людина в повному комплекті обладунків і озброєння швидко втомлювалася. Штурм закінчився о 14 годині пополудні, “з обох сторін було немало подвигів”¹⁰. В обороні фортів крім професійних воїнів приймали участь міські ополченці, в тому числі і жінки. Але *бульвари* вистояли. Бальї Орлеана, капітан міського ополчення, Рауль де Когур зробив вилазку з міста, щоб підтримати оборонців, але біля церкви Сен-П’єр-Епмон, яка розташована поблизу самого моста, впав з коня та зламав руку, через що втрапив свідомість¹¹.

Після понесених втрат граф Томас Солсбері 22 жовтня 1428 р. у п’ятницю розпочав мінну атаку *бульварів*. Суть цих робіт полягала в підкопі під фортами і мостом, таким чином, щоб підірвати опори на яких тримались *бульвари*. Для забезпечення робіт англійцям потрібно було подавити гарматний вогонь противника, що їм майже вдалося після масованої атаки. Після цього французи мусили зруйнувати один з прольотів моста. З цього матеріалу вони нашвидкоруч звели ще один *бульвар*¹². Продовжуючи далі інженерну атаку, англійці підірвали більшу частину фортів. 23 жовтня 1428 р. французи самі зруйнували решту *бульварів* і відступили в Ла-Турель.

Особливості та характер боїв за Ла-Турель на першому етапі облоги Орлеана (1428). Стратегічне значення Ла-Турелі (фр. Tourelle, буквально *вежа*) ще більше зросло. На відміну від земляних, тільки підсиленних місцями камінною кладкою, *бульварів-фортів*, це потужне кам’яне укріплення на 18 прольоті моста контролювало прохід на міст¹³. З башт фортеці чудово проглядалися сам Орлеан і його округа. Сам міст св. Антуана було збудовано у 1100–1133 рр. на 19 нерівномірно розташованих арках-прольотах¹⁴. Ла-Турель мала чотири башти – дві великі (кругла і прямокутна) та дві малі, з’єднані між собою арочним склепінням, причому основа Турелі частково знаходилася в воді, що робило її доволі неприступною з флангів. Відповідно більш масивні баш-

⁹ Жомини Г. Стратегия и тактика в военном искусстве. Москва, 2009. С. 167.

¹⁰ Virivelle de Vallet M. Chronique de la Pucelle. P. 263.

¹¹ Charpentier P., Cuissard C. Journal du Siège d’Orléans. P. 10.

¹² Бёрн А. Битва при Азенкуре. С. 224.

¹³ Quicherat J. Histoire du siège d’Orléans et des honneurs rendus á la pucelle. Paris, 1854. P. 6.

¹⁴ Collin M. Le Pont des Tourelles à Orléans (1120–1760), étude sur les ponts au moyen âge. Orléans, 1895. P. 25–30.

ти були направлені на Південь, тобто *обличчям* до ворога, а малі – на Північ в сторону Орлеана. Точний час побудови фортеці невідомий, але вона, безперечно, зазнала модернізації у зв'язку з розвитком артилерії. Башти відділялися від берега підйомним мостом, а сама фортеця не дозволяла ворогу потрапити або пройти через міст. Посередині під мостом був невеликий штучно насипаний острів з двома пагорбами. У 1417 р. на острові було побудовано невеличку оборонну споруду, яка підсилила оборону Ла-Турелі. Але після падіння *бульварів* вже ніщо не заваджало англійцям зосередити свою артилерію проти Ла-Турелі. Після двох днів обстрілів 24 жовтня 1428 р. вони рішилися на штурм¹⁵. Англійська піхота наблизилася до башт, в тих місцях де основа башти стояла в воді, а також і зі сторони суші. Рівень води був не надто глибоким біля башт Ла-Турелі, які були майже біля берега ріки, що й дозволило англійцям розмістити там штурмові драбини. Оскільки приливи в Луару бувають тільки весною, коли починає танути сніг, то очевидно, що рівень води восени був не таким великим. Атака англійців була стрімкою, натиск вівся з флангів (чого французи ніяк не могли очікувати) і з головного входу в фортецю. Захисники, якийсь час тримали оборону, але після декількох годин боїв були вимушені відступити. “...поступово їм [англійцям – Д.К.] вдалося зломити опір зазначених захисників Турелі, і близько другої години пополудні зруйнувати проліт, що з'єднував зазначену фортецю з фортом у глави моста”¹⁶. Стрімка і рішуча атака, підкріплена свіжими силами, принесла успіх, тоді як французи не встигли перекинути резерви.

Ла-Турель впала і англійці почали одразу роботи по відновленню постраждалих укріплень. Слушною виглядає думка військового історика Альфреда Бьорна, що руйнування прольоту було би перешкодою для самих англійців, якби французи контратакували з північної сторони Луари¹⁷. Однак, захопивши башти Ла-Турелі, англійці могли одразу ускладнили підхід до них противнику з південної сторони Луари, забезпечивши себе від контратаки. І французи, у свою чергу, за Ла-Турелью з північного боку також розрушили дві арки або прольоти моста, щоб ускладнити прохід англійцям по мосту до міста. Останні, тим часом, “денно і нічно займалися зміцненням зазначеної фортеці Турель так щоб в подальшому вона була захищена і могла встояти проти облоги і штурму ворожої армії”¹⁸. Комендантом фортеці Томас Солсбері призначив Вільяма Глайсдейла (1409/1410 – 6/7.05.1429), який “...відрізнявся великою сміливістю, а так само владністю і гординею”. В його розпорядженні було 29 латників і 80 лучників. Звісно чисельність гарнізону Турелі протягом облоги постійно змінювалася¹⁹. Відремонтувавши укріплення, англійці розмістили на них “гарма-

¹⁵ Charpentier P., Cuissard C. Journal du Siège d'Orléans. P. 8.

¹⁶ Virivelle de Vallet M. Chronique de la Pucelle. P. 263.

¹⁷ Бьорн А. Битва при Азенкуре. С. 225.

¹⁸ Virivelle de Vallet M. Chronique de la Pucelle. P. 263.

¹⁹ Molandon B. L'armee anglaise vaincue par Jeanne d'Arc sous les murs d'Orleans. Orleans, 1892. P. 903–905.

ти і відмінні бомбарди, з яких, денно і нічно обстрілювали місто”. Дальність пострілу їх бомбард сягала до 700 м²⁰. З башт Ла-Турелі Орлеан був як на долоні і під вогонь гармат підпадало декілька головних вулиць міста.

Тим часом з північної сторони моста, на острові і на мосту, французи звели потужний форт Круа-Буассе, обороною котрого командував мессір Ніколь де Гірем. До його гарнізону входили дворяни і містяни (Орлеан відчував брак професійних солдат, чисельність гарнізону складала 2400 осіб та 3000 міліції)²¹. Французький вогонь не був настільки потужним як вогонь противника, але він був більш прицільним “і незабаром їм вдалося пошкодити кривлю та більшу частину стіни фортеці Турель”. Але англійці за короткий час “...з середини так щільно зміцнили її [Турель – Д.К.] деревом, що неможливо було нанести їм серйозної шкоди”. Це повідомлення джерела виглядає сумнівним, бо бомбарди Ніколя де Гірема вели вогонь з віддалі 300–400 м., а крім того за такий короткий час англійці не могли відремонтувати укріплення Ла-Турелі, напередодні ними ж “... зруйновані і розбиті вогнем з гармат і важкої артилерії, який вівся проти них. Тому ж їх стало неможливо захищати, тому що через вогонь там стало неможливо залишатися”²². Скоріше, використовуючи той фактор, що бомбарда могла зробити лише кілька пострілів за день, англійці не тільки укріпили фортецю з середини, полагаючись як могли зовнішні укріплення, але й почали зводити для її прикриття “велике кільце фортів, використовуючи для того землю і величезні фашини”²³.

В понеділок 25 жовтня 1428 р. Жан де Дюнуа (1402–1468) (більш відомий як Орлеанський бастард) привів в Орлеан підкріплення, в числі котрих були доволі досвідчені командири “Ла Гір, монсеньйор де Бьой [Жан V, сір де Бьой, граф де Сансерр, з 1450 р. адмірал Франції – Д.К.], монсеньйор де Шомон [П’єр д’Амбуаз, сеньйор де Шомон-сюр-Луар, камергер Карла VII і Людовика XII – Д.К.], мессір Андре д’Авертон, мессір Теольд де Валепарг [Теольд де Вальперг, балії Ліона – Д.К.], сеньйор де Сент-Север і де Буссак маршал Франції, мессір Жак де Шабан [Жан де Шабанн, сеньйор де Паліс – великий метр д’отель Франції – Д. К.], сенешаль Бурбонський, сір де Війар, сір де Кураз і інші дворяни... з ними прибули також вісім сотень озброєних, як то солдат, лучників, арбалетників, і також італійських піхотинців, з круглими щитами”²⁴. Після отримання підкріплень орлеанці “...вельми піднесли духом, і продовжували зміцнювати міст і постачали його захисникам все необхідне, і вдень і вночі під вогнем з гармат і кулеврин...”

²⁰ Карман У. История огнестрельного оружия с древнейших времен до 20 века. Москва, 2005. С. 79.

²¹ Бёрн А. Битва при Азенкуре. С. 224.

²² Charpentier P., Cuissard C. Journal du Siège d'Orléans. P. 9.

²³ Virivelle de Vallet M. Chronique de la Pucelle. P. 264.

²⁴ Charpentier P., Cuissard C. Journal du Siège d'Orléans. P. 10–11.

Коли вже перший етап Орлеанської кампанії 1428 р. добігав кінця, трапилася одна з подій, які раптово змінюють хід історії. За повідомленням Ангреррана де Монстрел'є, хроніста бургундського герцога, який підтримував союз з англійським регентом Франції герцогом Бедфордом, комендант Ла-Турелі Вільям Глайсдейл запросив свого командуючого графа Солсбері з висоти башти Ла-Турелі *“поглянути на своє місто”*²⁵. Подальші подробиці викладені у *“Щоденнику облоги Орлеана”*: *“У зазначений же день, в неділю, ввечері, граф Солсбері побажав разом з капітаном Гласідасом [тобто Глайсдейлом – Д.К.] і багатьма іншими відправитися в Турелі, після того, як вони були взяті, щоб краще розгледіти Орлеанську цитадель; але як тільки він опинився там і почав дивитися на місто з вікон Турелі, його поранило з гармати, яка стріляла, як то вважають, з вежі Нотр-Дам, [яка розташована на південному заході – Д.К.] але звідки насправді прилетіло ядро так і залишилося нез'ясованим; тому з того часу і донині багато хто вірить, що це сталося промислом Божим. Ядро з вказаної гармати вдарило його в голову, так що йому розбило половину щокви і вирвало одне око: що було великим благом для королівства, бо він був полководцем над армією, а також з усіх англійців самим прославленим і людиною яка наводить жах”*²⁶.

Цей постріл був, звичайно, випадковим. Поцілити з бомбарди на віддалі майже 1 км в вузьку бійницю нереально. Але саме цей випадковий постріл позбавив англійську армію командуючого. За бургундським хроністом Монстрел'є граф Солсбері *“... розглядаючи надзвичайно уважно підходи до нього [Орлеана – Д. К.], щоб зрозуміти і збагнути, як, яким чином він зміг би взяти і підкорити це місто. І ось, коли він перебував у вікна, раптом з названого міста прилетів камінь, посланий з довгоствольної бомбарди; цей камінь вдарив у вікно, біля якого знаходився граф. Почувши шум пострілу, граф відступив; проте він виявився смертельно поранений, і значна частина обличчя його була знесена”*²⁷. За французькою *“Хронікою Діви”* *“графу вибило око і він обрушився на землю біля ніг Гласідаса разом з іншим лицарем, убитим тим же пострілом”*²⁸. За сучасником подій англійським автором *“Брута”* *“І в цей час, як він відмічав для своєї артилерії цілі, вразивши які, можна було взяти місто, віроломний негідник в місті вистрелив з гармати, і кам'яне ядро влучило в доброчесного графа Солсбері, і він помер від цього удару. І ще довго після його смерті люди перебували в горі і печалі, тому що поважали його за велику гідність і мужність, за вміле командування у всі часи”*²⁹.

Несподавана смерть графа Солсбері породила масу легенд, які кочують по науковій літературі. За *“Хронікою Нормандії”* у 1428 р., коли біля Шартра граф Солсбері оголосив військам про намір взяти

²⁵ Renouard J. La chronique d'Enguerran de Monstrelet 1400–1444. Paris, 1887. P. 110.

²⁶ Charpentier P, Cuissard C. Journal du Siège d'Orléans. P. 10.

²⁷ Renouard J. La chronique d'Enguerran de Monstrelet 1400–1444. Paris, 1887. P. 113.

²⁸ Virivelle de Vallet M. Chronique de la Pucelle. P. 265.

²⁹ Бёрн А. Битва при Азенкуре. С. 225.

Орлеан, “якийсь чарівник” , метр Жан з Мену, порадив йому “*поберегти голову*”³⁰. За іншою легендою під час обіду, коли орлеанські каноніри відпочивали, якийсь паж, роздивляючись кулеврину, прицілюючись випадково, зробив постріл, і як виявилось дуже вдалий. Ще інша легенда оповідає про маленьку дитину, котра граючись у відсутності дорослих з кулевриною [що в принципі неможливо – Д.К.], також зробила випадковий постріл. Так само наймовірною є версія, що граф Солсбері прожив ще 5 днів, залишаючись притомним³¹.

Полковник медичної служби, військовий лікар вищої категорії ЗС України Копилов Іван Іванович, аналізуючи за повідомленням джерел поранення які отримав Солсбері, констатує, “*що при таких пораненнях гинуть від крововтрати і больового шоку якщо не зупинена кровотеча. Якщо невідкладна допомога надана, то в подальшому можливі два варіанти перебігу:*

1. *Повільне одужання з результатом в інвалідність у зв’язку з обмеженими можливостями медицини в середні віки.*

2. *Ускладнення процесу гнійною інфекцією, яка призводить до летального результату протягом 1-2 тижнів. Обумовлено це тим, що всі вогнепальні рани інфіковані. Потрібно також мати на увазі, що, при пораненнях лицевої частини скелета мікроби з порожнини рота можуть додатково інфікувати рану, що також може привести до гнійних ускладнень і летальних наслідків. (В середні віки про антибіотики нічого не було відомо, їх відкрили американці тільки в 1940 році, а без антибіотиків вилікувати гнійне ускладнення дуже складно). Одужання залежало від місця поранення, розмірів рани, ускладнень і фізичного стану (здоров’я) пораненого. При травматичній енуклеації ока, можливий розвиток больового шоку і тимчасова втрата зору іншим оком відразу після поранення. В подальшому не виключено запалення очниці, приєднання інфекційних ускладнень які можуть викликати розвиток менінгіту і летальний результат. Одночасно це поранення поєднується зі струсом головного мозку, а в більш важких випадках з забоем головного мозку призводить до коми і летального результату. Після такого поранення воїн вибуває з ладу і не може виконувати обов’язки військової служби”³².*

За “Щоденником паризького міщанина” “*Далі, в сказаний же час, граф Салісбері як і раніше був на берегах Луари, і займав міста з замками без надмірних до того зусиль, через те, що був дуже обізнаний у військовій справі, За цим ж підступив до Орлеану і осадив його з усіх сторін, при тому, що Фортуна, яка нікому не є вірним другом, показала йому, як звикла обходитися зі своїми улюбленицями, якщо такі наслідуються суперечити її волі. Бо вважаючи себе в цілковитій безпеці під час облоги, він отримав смертельний удар кам’яним ядром, якесь подія для англійців обернулася досить великою бідою, і*

³⁰ Перну Р, Клэн М. Жанна д’Арк. С. 55.

³¹ Там же. С. 56–57.

³² Копилов Д. Локальні сутички довкола Орлеана. С. 76.

натерпілися чимало клопоту. Регент Франції, бездіяльно проводив час то в одному, то в іншому французькому місті, будучи супроводжений своєю дружиною, яку мав звичай незмінно брати з собою. Коли ж довідався, що цей граф Салісбері помер, він, щоб продовжити військовій дії відправився туди і покинув Париж в середу, напередодні свята Св. Мартіна, взимку 1428 року, тоді ж як названий граф Салісбері помер тижнем раніше”³³.

Герцог Джон Бедфорд призначив командуючим графа Вільяма де ла Поля герцога Саффолка (16.10.1396–2.05.1450), який відзначався обережністю, уникаючи ризикованих дій. Після довгих нарад було вирішено розмістити війська на заході від міста, а також ще більше укріпити Ла-Турель з фортами біля неї, побудувати та укріпити нові *бастіди*: Сен-Лу, Сен-Жан-Ле-Блан, та Сен-Пріве, виставити охорону, і доручити командування укріпленими фортифікаційними спорудами Вільяму Глайсдейлу³⁴. Фактично англійці міцно опанували контроль над південними підходами до міста і комунікаціями по Луарі³⁵ і отримали можливість легко відбивати можливі вилазки французів та не припиняти обстріли міста.

Бойові дії за Турель, під час другого етапу облоги Орлеана в 1429 р. Роль Жанни д’Арк у відвоюванні Турелі. Англійська облога міста затягувалася, 1429 рік для Орлеану виявився роком невдач, а згодом, як виявиться і значних перемог. В грудні цього року відбулася сумнозвісна битва при Рувре, або “битва оселедців”, яка мало не призвела до здачі ворогові міста. Багато хто з дворян, після битви, тимчасово покинули Орлеан зі своїми загонами, що відповідно ослабило оборону міста. Моральний стан і бойовий дух, як професійних солдат, так і цивільних мешканців міста, які активно брали участь в бойових вилазках, був дуже гнітючий. За російським військовим істориком і теоретиком генералом Миколою Головіним (4.12.1875–10.01.1944) бій “*кінчається не вичерпанням матеріальних сил і засобів, а відмовою від боротьби однієї зі сторін*”³⁶. Захисники Орлеана знаходилися на межі такої відмови від подальшої боротьби. І саме в цей час повної зневіри на історичну арену вступає і набирає загальної популярності дівчина – Жанна д’Арк, яка прагне доказати всім, що Бог на стороні Франції³⁷. Початкова місія Жанни полягала в повторній коронації дофіна Карла у Реймсі, як того вимагала французька традиція (перший раз дофіна було короновано в Пуатьє як Карла VII тією частиною французької еліти, яка не визнавала юридичної сили Договору в Труа від 1420 р. та легітимності домагань англійського короля на французький престол) і наступному звільненні всієї території Франції від англійців³⁸.

³³ Tuetey A. Journal d’unbourgeois de Paris, 1405–1449. Paris, 1881. P. 229.

³⁴ Кризи Е. Великие битвы IX–XIX веков. От Гастингса до Ватерлоо. Москва, 2009. С. 50.

³⁵ Nicolle D., Turner G. Orleans 1429: France turns the tide. London, 2001. P. 45.

³⁶ Головин Н. Н. Российская контрреволюция в 1917–1918 гг. Москва, 2011. С. 68.

³⁷ Басовская Н. Столетняя война: леопард против лилии. — Москва, 2007. С. 332.

³⁸ Перруа Э. Столетняя война. Пер. с франц. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург, 2002. С. 223.

У березні 1429 р. Жанна прибула в Блуа, де знаходився двір дофіна і після перевірки, як *“свідчить очевидець засідань Королівської ради Жан д’Олон, – король, приймаючи до уваги велику чесноту сестри Діви, а також те, що вона, по її словам послана до нього Богом, постановив в своїй Раді, що від нині скористається нею в своїх війнах... Було вирішено послати її в Орлеан, котрий тоді облягали наші давні недруги”*³⁹. 27 квітня 1429 р. королівська армія на чолі з Жанною виступила під Орлеан з великим обозом з запасами пороху, амуніції, зброї, в т. ч. гармат, продовольства і фуражу. Джерела і дослідники приводять суперечливі дані стосовно чисельності війська. За А. Бьорном армія бл. 4 000 чоловік, 27 лютого 1431 р. на Руанському процесі Жанна відповідала, що військо налічувало *“10 або 12 тисяч осіб...”*, є повідомлення про 7 тис.⁴⁰. Реальна цифра бойового складу (без обозної обслуги), на нашу думку, була між 4–7 тис., ближче до 4 тис. солдатів.

В квітні становище під Орлеаном в моральному плані складалося вже на користь французів. Англійська армія була виснажена довгою облогою⁴¹. За *“Хронікою Діви”*, дізнавшись про французькі підкріплення, англійське командування одразу ж повідомило про це всі англійські гарнізони в фортах. З огляду на велику відстань між англійськими бастідами, англійці зруйнували бастиду Сен-Жан-Ле-Блан, підсиливши за рахунок її гарнізону залоги у Ла-Турелі і в форті св. Августина.

Жанна, яка не розуміла потреби в рекогносцировці місцевості і розвідки розташування противника, наполягала рухатися північною стороною Луари, де були сконцентровані великі англійські сили, тоді як на південній стороні концентрація англійських військ була меншою. Досвідчені військові командири, такі як Жан де Дюна, проігнорували її думку. В скорому часі Жанну з триумфом зустрічав буквально весь Орлеан. Перед своїм приходом вона продиктувала листа із закликом до англійців скласти зброю і відступити з-під Орлеану. Капітан Вільям Глайсдейл просто заарештував герольдів Жанны, яких вона відправила щоб ті передали її наміри. Невдовзі він відпустив герольдів *“наказавши їм повідомити, що сплять і засмажать її [Жанну – Д.К.], називали її шльондрою і радили повернутися до своїх корів, чим вона була дуже засмучена...”*. Майже вночі Жанна особисто підходила по мосту до Ла-Турелі і закликала англійців скласти зброю. За *“Щоденником облоги”*: *“Гласідас і бувши з ним відповідали їй зухвало, і ображали її, називаючи коровницею, як то було і раніше, і голосно кричали, що сплять її, якщо вона потрапить до них в руки. Вона ж була цим дуже засмучена і відповіла їм, що слова їх брехливі, і слідом за тим повернулася в місто”*⁴².

Після бурхливих суперечок щодо стратегії зняття облоги і вибору об’єкту першого удару, в ході якого Жанна наполягла на негайній

³⁹ Райцес В. Жанна Д’Арк. Факты, легенды, гипотезы. Ленинград, 1982. С. 128.

⁴⁰ Процесс Жанны д’Арк: Материалы инквизиционного процесса. Пер., коммент., статья А. Б. Скакальской. Санкт-Петербург, 2008. С. 232.

⁴¹ Басовская Н. Столетняя война: леопард против лилии. С. 325.

⁴² Charpentier P., Cuissard C. Journal du Siège d’Orléans. P. 78.

виплаті солдатам привезеної плати, 4 травня 1429 р. був нанесений удар по ізольованій бастиді Сен-Лу, англійський гарнізон якої налічував за даними “Хроніки Ангерана де Монстреле” близько 300–400 бійців⁴³. Один з кращих англійських командирів капітан Джон Тальбот (1384–17.07.1453) міг би обійти французів з півночі і вдарити в тил, але, правильно оцінивши ситуацію маршал Сен-Север та капітани Гравіль і Кулонс з загоном в 600 осіб вийшли з міста і атакували бастиду “Париж”, зв’язавши англійські війська і не допустивши їх підходу на допомогу гарнізону Сен-Лу, який чинив французам вельми завзятий опір, але через три години все ж таки був захоплений і спалений⁴⁴.

Наступна військова нарада, на яку Жанна не була запрошена, прийняла рішення атакувати Ла-Турель, а вперед тим здобути укріплений монастир Св. Августина, який знаходився прямо напроти Ла-Турелі з південної сторони і був вельми серйозною перешкодою для удару по фортеці. Монастир Св. Августина був зайнятий англійцями і перебудований та укріплений ними, ще в жовтні 1428 р., укріплення монастиря як форту продовжувалося і у 1429 р.⁴⁵ Гарнізон форту складався з загартованих в боях солдат, яких перекинули зі знищеного форту Сен-Жан-Ле-Блан. *“Зазначена Діва бажала також особисто звернутися до тих англійців, які знаходилися в бастиді у глави моста, і в Турнелі, де знаходився Гласідас, з огляду на те, що з ними можна було говорити зі свого боку моста; і була туди доставлена. Коли ж англійці дізналися, що вона там, і вийшли до свого передового посту; і вона їм сказала “воля Господня полягає в тому, щоб ви пішли, інакше ж вам доведеться зазнати багато лиха”. Вони ж у відповідь почали ображати зазначену Жанну і насміхатися над нею, стараючись в цьому, як тільки могли. Якою їх поведінкою вона була розчарована, але рішучість її від того лише зросла; і вона вирішила наавтра звернутися до них ще раз”*⁴⁶.

6 травня 1429 р. в суботу почалась атака на земляні англійські фортифікації перед фортом Св. Августина і Ла-Турелью. З цією метою ударна бойова група переправилася човнами по Луарі на острів Сен-Еньян, і звідти по короткому понтонному мосту ними же побудованому, перебралися на південний берег ріки. Дивно, але гарнізон Ла-Турелі допустив переправу французів, і не атакував їх, скориставшись сприятливими обставинами. За версією А. Бьорна французька бойова група переправилася на човнах і вдарила по форту в той час, коли французи будували міст для переправи⁴⁷. За підрахунками А. Франса англійський гарнізон перетвореного на форт монастиря Св. Августина налічував приблизно 500 чоловік (ці цифри сумнівні, принаймні вони не враховують перекиненого туди і в Ла-Турель підкріплення),

⁴³ Renouard J. La chronique d'Enguerran de Monstrelet 1400–1444. Paris, 1887. P. 234.

⁴⁴ Christophe G. Orléans 1429: Siège de jour le jour. Broché, 2008. P. 122.

⁴⁵ Mantelier P. Histoire du Siège d'Orléans. Paris, 1861. P. 145.

⁴⁶ Virivelle de Vallet M. Chronique de la Pucelle. P. 290.

⁴⁷ Бєрн А. Битва при Азенкуре. С. 238.

французи кинули на штурм 4 000 бійців⁴⁸. Форт Св. Августина впав під натиском французів, англійська вилазка з Ла-Турелі не врятувала їх становища. Не дивлячись на те, що на початках англійці відтіснили французів і ті почали втікати, Жанна повернулася і почала стрімко наступати на англійців, побачивши це, втікаючи французи повернулися також і перейшли в стрімку контратаку. В цьому штурмі Жанна була вперше поранена, вона наступила на так званий “залізний часник”. Захоплення форту фактично ізолювало Ла-Турель, тепер її здобуття було лише питанням часу.

Командуючий англійськими військами Джон Толбот, зібравши гарнізони північних бастід, міг би спробувати зняти облогу з Ла-Турелі, але йому потрібно було би форсувати Луару на заході, спираючись на острів Шарлемань, де англійці теж звели фортифікаційні споруди, та вступити на південну частину. Це була дуже ризикова операція деблокування. Залишати без оборони північні бастіди було ризиковано, ще більшим ризиком було проводити ці маневри, наражаючись на небезпеку атаки противника і загрозу перекриття шляху назад або блокування на острові Шарлемань. Одночасно французи могли вдарити на західні бастіди. Джону Толботу елементарно не вистарчало людей. Після битви при Рувре сили бургундського герцога, які виступили на допомогу англійцям, були відведені від Орлеану, бо регент герцог Джон Бедфорд відкинув варіанти здачі міста бургундцям.

Жанну не переколнали заперечення досвідчених командирів і вона наполягла на штурмі Ла-Турелі вже зранку 7 травня⁴⁹. Під прикриттям абалетників латники мали атакувати Ла-Турель з обох боків, не даючи можливості оборонцям перекидати сили на найбільш загрозливі ділянки. Французи наблизилися до стін і поставили *ескалади* (штурмові драбини), під жорстоким обстрілом з арбалетів луків і гармат, вони дерлися по драбинах на вершину фортеці, інша частина обстрілювала англійців з гармат і арбалетів, тим самим прикриваючи тих, хто ліз в гору. Про події штурму дуже яскраво повідомляє “Щоденник облоги Орлеана”: *“І штурм був вельми славетним, і під час нього рівно як штурмуючі, так і захисники зробили безліч подвигів, бо гарнізон складався з великого числа англійців, які були загартованими воїнами, в надлишку забезпеченими усім необхідним для оборони. І в бою вони показали себе найкращим чином, бо не дивлячись на всі зусилля французів, які в безлічі приставляли драбини до стін, які із зовнішнього боку доходили до самого верху їх укріплень, і атакували з такою відвагою і доблестю, змагаючись в своєму наступі так, немов вважали себе безсмертними, в них же били з гармат, луків, арбалетів, вражали списами, гізармами, свинцевими молотами, або навіть голими руками, і скидали вниз зі стін, так що багато хто був убитий і поранений”*⁵⁰.

⁴⁸ Перруа Э. Столетняя война. С. 500.

⁴⁹ Molandon B. L'armee anglaise vaincue par Jeanne d'Arc sous les murs d'Orleans. Orleans, 1892. P. 654.

⁵⁰ Charpentier P., Cuissard C. Journal du Siègе d'Orléans. P. 91–95.

Жанна особисто приймала участь в запеклому штурмі (але за її словами на Руанському процесі ніколи і нікого не вбила), коли вона приставила драбину та почала лізти в гору англійський лучник серйозно поранив Жанну, зробивши постріл з *“великого арбалету”*⁵¹. Стріла або болт потрапив Жанні в область плеча. За повідомленням різних джерел, стріла пройшла наскрізь, в області *“плеча і горла”*, за іншою версією стріла застрягла в плечі, але Жанна сама її витягнула. Якщо б це був болт, то самостійно без операції витягнути його б було неможливо. Наконечники арбалетних болтів робили з каленого заліза грубої форми, їх можливості пробивання металевої пластини і кольчуги в кілька разів перевищували можливості стріли і при цьому при спробі витягнути болт його дерев’яна частина ламалася і в середині залишався наконечник. Потрібно було знімати обладунок і витягувати наконечник через операцію. Отже стріляв лучник і, звичайно, з великого луку, а не арбалета. Після поранення, Жанна залишалася притомна, але є свідчення, що вона втратила свідомість. В подібних ситуаціях людина отримавши поранення переживає сильний стрес і викид великої кількості адреналіну, що й притуплює біль. Отже в такому стані самотужки витягнути стрілу, якщо вона зайшла неглибоко, можна. Англійці піднялися духом, тим більше що на той час французи все ще не домоглися жодних результатів⁵². За *“Хронікою Діви”* Жанна *“дозволила прикласти до рани шматок полотна і інше, необхідне щоб зупинити кров: але незважаючи на рану, не побажала піти і разом зі своїми людьми продовжувала битися”*⁵³. За словами самої Жанни, вона *“була поранена стрілою [sagitta – Д.К.] або болтом-віретоном [viritone / viretonno – Д.К.] в шию”*⁵⁴. Від рани вона вилікувалася за 15 днів, але та, не перешкодила їй їздити верхи, розмовляти і негайно продовжити участь у військових діях. Але очевидець, досвідчений капітан Жан де Дюнуа (Орлеанський бастард), був впевнений, що Жанну вразила саме стріла (sagitta), яка *“проникла в її плоть між шиєю і плечем, на 7 см”*, і це повідомлення людини, яка зналася на ранах (Дюнуа приймав участь в різних бійових діях, зокрема був поранений в битві *“оселедців”* стрілою в стопу), мабуть, найточніше. Цікаво, що *“Нідерландська хроніка”* говорить про *“снаряд, який увійшов приблизно на 17 см [ungpole – Д.К.] в груди вище правого сосця”*. Але в обох повідомленнях викликає сумнів значна глибина рани. Малоймовірно, щоб наконечник стріли, пробивши металеву пластину, зміг заглибитися настільки аж на 17 см. і з такими незначними наслідками для організму! Як би там не було, лицарі-латники які були поруч з пораненою, запропонували прочитати над нею заклинання (charmare, gallicesecharmer), запевняючи, що вона *“негайно зцілиться”*. Жанна від такої пропозиції навідріз відмовилася. Тоді рану обробили (для чого з

⁵¹ Nicolle D., Turner G. Orleans 1429. P. 67.

⁵² Christophe G. Orléans 1429: Siège de jour le jour. Broché, 2008. P. 55.

⁵³ Virivelle de Vallet M. Chronique de la Pucelle. P. 292–293.

⁵⁴ Процесс Жанны д’Арк: Материалы инквизиционного процесса. С. 347.

Жанни зняли обладунки) оливковою олією і салом (*oleum livarum cum lardo*), щоб краї рани зарубцювалися.

Поранення Жанни, дуже вразило всіх штурмуючих, особливо командирів обороною. Все ж таки штурм продовжувався, але вже не з такою енергією. Жанну віднесли в безпечне місце, до неї підійшли всі командири, та запропонували їй перенести штурм на наступний день, цілком природньо вона відмовилася, але команду припинити штурм, вже було надано. Жанна дала таку відповідь на дії командирів: *“В ім'я Господа, ви скоро ввійдете всередину, не сумнівайтеся в тому; у англійців немає більше сили вам протистояти. Тому відпочиньте короткий час, і підкріпіться питвом і їжею”*. Так вони і вчинили; бо чудесним чином підпорядковувалися їй у всьому. Коли ж вони наситилися їжею і питвом, вона сказала їм: *“Повертайтеся заради Бога і відновите штурм; бо, не сумнівайтеся в тому, у англійців немає більше сил для захисту, і Турнелі разом з фортами будуть взяті”*⁵⁵. Після чого вона від'їхала на коні в відокремлене місце помолитися. Далі Жанна взяла свій штандарт, та відправилась знову до Ла-Турелі. Лицар Баск встановив її прапор на одному з брустверів перед Ла-Турелью, це мало б символізувати незламність Жанни⁵⁶. цей час, з північної сторони, через “Мостову браму” перший французький загін відновив атаку на Ла-Турель. Але через те, що дві арки моста було зруйновано, вони довго шукали дерев'яні балки, щоб перекинути їх через зруйновану частину моста. Загін зустрівся із труднощами, для з'єднання моста було використано широкий дерев'яний жолоб для стоку води, який місцевий слюсар, модифікував і закріпив окремими дерев'яними деталями, щоб той не розвалився при переході по ньому. Знизу себто з води, цей “міст” також було укріплено. *“Після чого по цьому мосту пройшли командор де Жірезм [Ніколя де Гірезм – лицар ордену госпитальєрів– Д.К.] і безліч солдатів, яку переправу як раніше гадали була абсолютно неможливою, або принаймні, дуже важкою; але все ж, їм вдалося переправитися на іншу сторону”*. Варто зауважити, що бойовий дух англійців на початку штурму, був доволі високим, вони не збиралися здавати свої позиції, англійці навіть витіснили з фортів перед Ла-Турелью французів, і це не дивлячись на те, що ворог їх атакував з двох сторін, і перевершував числом. Запеклі рукопашні бої тривали від ранку до шостої години пополудні, тоді опір почав слабшати. Гарнізон Турелі складав близько 700–800 бійців під командою капітана Вільяма Глайсдейла, підрозділами командували його брат Вільям де Моленн, сеньор де Поммен та інші. Французи кинули в атаку близько 3 000 – 4 000 бійців, маючи можливість ротації і перепочинку підрозділів⁵⁷. Французи пустили в хід всю артилерію і металльні машини, обстріл був постійним, обрушилася частина покрівлі, артилерія завдала чисельних втрат в живій силі противнику. В ході

⁵⁵ Charpentier P., Cuissard C. Journal du Siège d'Orléans. P. 81.

⁵⁶ Райцес В. Жанна Д'Арк. С. 142.

⁵⁷ Mantelier P. Histoire du Siège d'Orléans. Paris, 1861. P. 905–909.

обстрілу французьким канонірам вдалося підпалити Турель. В ході рукопашних боїв було зламано англійський опір у відбитих ними фортах, залишки англійців почали відступати назад до Ла-Турелі. Серед них був Вільям Глайсдейл зі своїм братом Вільямом де Моленном та іншими командирами та лицарями-баннеретами. Всі вони вибігли на дерев'яний настил мосту (одну арку мосту англійці зруйнували ще в день захоплення Ла-Турелі у французів з метою безпеки, тому над нею було надбудовано дерев'яний настил) відповідно цей "міст" не витримав ваги великої кількості багатьох лицарів, котрі були в повному військовому спорядженні, і впав в воду Луари. Вільям Глайсдейл не зміг виплисти через вагу своїх обладунків⁵⁸. За повідомленням "Щоденника паризького міщанина" *"тіло цього капітана вилунали з води і [далі] його [розрізали на чотири частини, зварили в окропі, і забрали] в Сен-Меррі, де він залишався ще 8 або 10 днів в каплиці що біля складу, вдень і вночі поруч з його тілом горіли чотири свічки або факела, а потім відправили звідки він був родом, щоб поховати ... Яка подія обернулося горем для англійців, і великим збитком для доблесних французів, які позбулися великої вигоди, якусь могли знайти, отримавши викуп за полонених"*⁵⁹. За іншою версією, відступаючи до Ла-Турелі англійці разом з дерев'яним настилом впали в воду через, те що французи вверх по течії пустили підпалену баржу, яка знесла підпори дерев'яного настилу які були в воді. Ця версія виглядає більш переконливою.

Ще під час штурму, французькі лицарі, яким вдалося по драбинах вдертися в середину фортеці, підняли *катаракту* (підйомну металеву решітку) та впустили в середину інших бійців. *"І пізніше нам розповідали і стверджували прославлені з французьких капітанів, що після того, як сказана Жанна сказала слова, які було наведено раніше, вони піднялися по штурмовій драбині на стіни фортів з такою легкістю, немов би по кам'яних сходах; і не могли сказати, як таке могло статися, інакше як промислом Божим"*⁶⁰. Весь англійський гарнізон був без жалю перебитий, французи залишили лише 200 лицарів-дворян, щоб потім отримати за них велику суму викупу. Англійські командири герцог Саффолк і Джон Толбот і герцог Саффолк *"... не доклали жодних зусиль, щоб прийти на допомогу"*⁶¹.

Після перемоги, Жанна показово повернулася в місто через міст, це була одна з перших великих перемог після битви при Азенкурі в 1415 р.⁶². Перемога французької армії настільки вразила не тільки мешканців Орлеана, але й також і всіх французів та англійців, зокрема джерела повідомляють, що полонені англійці яким зберегли життя для викупу, також свідчили, що це було диво Господнє, атмосфера штурму була такою, що один бранець відмітив, що йому та іншим англійцям в

⁵⁸ Кризи Е. Великие битвы IX-XIX веков. От Гастингса до Ватерлоо. Москва, 2009. С. 61.

⁵⁹ Tuetey A. Journal d'unbourgeois de Paris, 1405-1449. Paris, 1881. P. 237.

⁶⁰ Virivelle de Vallet M. Chronique de la Pucelle. P. 294.

⁶¹ Ibidem. P. 294.

⁶² Карнацевич В. Загадки истории. Средневековье. Харьков, 2009. С. 339.

Ла-Турелі здавалося, що вони відбивають атаки нескінченного війська, нібито *“весь світ був проти них”*⁶³.

Фортеця, з якої постійно прострілювали Орлеан, нарешті була відбита у англійців. Ла-Турель, як вже неодноразово було зазначено, була однією з найважливіших позицій для Орлеана, з її відвоюванням, англійці втратили всі позиції на південному березі Луари, тим самим послабивши свої позиції на півночі і загальне становище під містом. Після взяття фортеці Джон Толбот не міг не бачити безвихідного становища англійців і не міг вже не визнавати, що облога провалилася. На наступний день він прийняв рішення спалити всі бастіди, а їх гарнізонам наказав з'єднатися та розгорнутися у бойовий порядок на вигідних для них позиціях поруч з Орлеаном. Вочевидь Толбот хотів дати французам генеральну битву при Орлеані, та таким чином остаточно поставити крапку на орлеанському питанні.

Французьке командування на чолі з маршалом Сент-Севером і капітанами де Ре, сеньйором де Гравіллем, бароном де Кулонсом, месіром Флораном д'Іл'є, сеньйором де Корразом, сеньйором де Сент-Трайем, Ла Гіром, Аленом Жироном та Жаме де Тіллуа теж вивели армію і розгорнули її в бойовий порядок напроти англійців. Так дві армії простояли одна напроти одної цілу годину не починаючи битви⁶⁴. Джерела відзначають, що після взяття Ла-Турелі роль Жанни і її авторитет був вищим від інших командирів, французи відразу виконували її накази. Бойовий дух французького війська був високим, але Жанна заборонила вступати в битву, оскільки була неділя, лише у випадку англійської атаки, французи мали б дати їм відсіч. Через годину Джон Толбот, прийняв рішення залишити Орлеан і відступити в Мен-Сюр-Луар, і там закріпитись, та дати можливість відпочити армії. Але невдовзі, орлеанський гарнізон настигнув відступаючих та атакував їх, по англійцям відкрили вогонь з бомбар, кулеврин, арбалетів та луків, це був остаточний удар по англійських вже деморалізованих силах.

Жанна повернулася в Орлеан як триумфатор, все місто зустрічало її та співало релігійні гімни Богу. Джерельні повідомлення про Жанну д'Арк і її дії під містом, прямо вказують на те, що дівчина, не будучи професійним військовим і не знаючи тактичних принципів, довіряла тільки своїй інтуїції і вимагала атакувати англійців за будь-яких умов. Через це командири оборони не запрошували її на військові наради і взагалі нехтували її думкою. Але Жанна була натхненником солдат, які дійсно повірили в правдивість її слів, та отримали перемогу. Орлеанську Діву можна розглядати не як військового лідера, а як військового натхненника, що є дуже важливим фактором на війні.

Орлеанська облога тривала 209 днів⁶⁵. За *“Щоденником паризького міщанина”* *“Також, в зазначений час арманьяки зняли облогу з Орлеана і силою змусили англійців відступити...”*⁶⁶. Залишається до

⁶³ Charpentier P., Cuissard C. Journal du Siège d'Orléans. P. 83.

⁶⁴ Перну Р., Клэн М. Жанна д'Арк. С. 86.

⁶⁵ Басовская Н. Столетняя война: леопард против лилии. С. 327.

⁶⁶ Tuetey A. Journal d'unbourgeois de Paris, 1405-1449. Paris, 1881. P. 239.

кінця не зрозумілим, чому Толбот не дав генерального бою. Ймовірно через те, що його люди після довготривалих бойових дій, фізично і морально втомилися. Він бачив, що облога Орлеана вже фактично знята, втрачати залишки армії не мало ніякого сенсу, до того ж, Джон Толбот притримувався лицарських канонів, які переживали сильний занепад і кризу в Пізньому середньовіччі, за це його прозвали Англійським Ахіллом, це був єдиний англієць котрий користувався повагою самої Жанни д'Арк. Як виразився Айзек Азімов Орлеан був середньовічним Сталінградом, з якого почалося звільнення Франції⁶⁷.

Висновки. Історія масштабних бойових дій і локальних сутичок за 1428–1429 рр. під Орлеаном проаналізована і висвітлена максимально детально, наскільки це можуть дозволити збережені джерела, і наводяться вперше в дрібних деталях на підставі “Хроніки Діви”, “Щоденника облоги Орлеана”, “Щоденника паризького міщанина”, “Хроніки Кузіно”, “Хроніки Монстрел’є”, “Хроніки Монт-Сен-Мішель”, “Нормандська Хроніка” і *indenture* (англійських військових контрактів які детальним чином розповідають про чисельність військ під Орлеаном).

Бої за фортецю Ла-Турель насамперед відображають еволюцію і стрімкий технічний прогрес військової справи в період останнього етапу Столітньої війни (так званої “Ланкастерської війни” 1415–1453 рр.). Бої за Ла-Турель у 1428–1429 рр. під час облоги Орлеана були найбільш масштабними і кривавими бойовими діями з часів битви при Азенкурі 1415 р. і битви при Рувре 1429 р. На першому етапі гарнізон Орлеану і міське ополчення мужньо протистояли противнику, але, втративши Ла-Турель, вони опинилися у скрутному становищі. У 1429 р. ключову роль відіграло підкріплення, прислане дофіном Карлом. Але все ж таки треба визнати, що Жанна д'Арк зробила величезний внесок в перемогу, оскільки вона мотивувала бійців, та змогла своєю присутністю підняти бойовий дух французів.

Ла-Турель, була стратегічно важливою позицією, з фортеці можна було контролювати майже всі південні підступи до міста, та вести прицільний гарматний обстріл по куртинам міста та по його будівлях. Падіння Ла-Турелі, призвело до серйозної загрози захоплення міста. Відвоювання Ла-Турелі у англійців призвело до зняття облоги з міста, що можна вважати переломним ініціативним моментом, з якого почалося звільнення самого міста, та згодом всієї Франції.

Бойові дії під Ла-Туреллю відбивали зміни у стратегії і тактиці покликані поєднанням вогневої і металюної артилерії, викристанням інженерної атаки фортифікаційних об'єктів, швидкого зведення польових земляних укріплень та насичення піхоти стрілецькими підрозділами, що фактично повністю відкинуло традиційні методи лицарської епохи.

⁶⁷ Азімов А. Франция. От последнего Каролинга до Столетней войны. Москва, 2010. С. 291.

Дмитро Копилов. БОЇ ЗА ФОРТЕЦЮ ЛА-ТУРЕЛЬ НА ПЕРШИХ ЕТАПАХ ОБЛОГИ ОРЛЕАНА (1428–1429 рр.) ТА ЇХ СТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.

У статті висвітлено та проаналізовано маловідомі епізоди бойових дій підчас облоги Орлеана (1428–1429), а також стратегію і тактику штурмів важливої для оборони міста фортеці Ла-Турель англійською, а з 1429 р. – французькою арміями. Зокрема, в роботі, крізь призму військового мистецтва, проведено детальний аналіз участі Жанни д’Арк у бойових діях за фортецю на основі середньовічних джерел різноманітного характеру. Підкреслено значення і вплив бойових дій за Ла-Турель і їх роль в облозі Орлеана. Досліджено кількість і склад ворожих армій, трансформація військової справи середини XV ст. та знехтування концепцією так званої “справедливої лицарської війни”. *Ключові слова:* Столітня війна, облога Орлеана, Ла-Турель, штурм, бастіда, Томас Солсбері, Жанна д’Арк, Орлеанський бастард, Кулеврина.

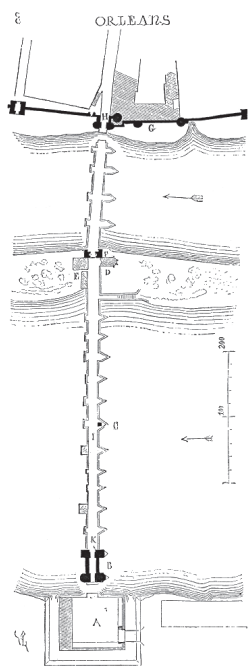
Dmytro Kopylov. FIGHTS FOR FORTRESS OF LA TUREL ON THE FIRST STAGES OF SIEGE OF ORLEAN (1428–1429) AND THEM STRATRGC VALUE.

The article describes and analyzes the little-known episodes of hostilities during the siege of Orlians (1428-1429), as well as the strategy and tactics of assault on the city’s fortress LaTurel by English and since 1429 – by the French army. Particularly, a detailed analysis of the participation of Joan of Arcin the fight ing for a fortress based on medieval sources of varied nature was carried out in the work through the prism of military art. The significance and influence of LaTurel’s military actions and their role in the siege of Orleans was emphasized. Investigated the number and composition of enemy armies, the transformation of military affairs in the middle of the 15 century and neglect of the concept of the so-called “fairknightwar”.

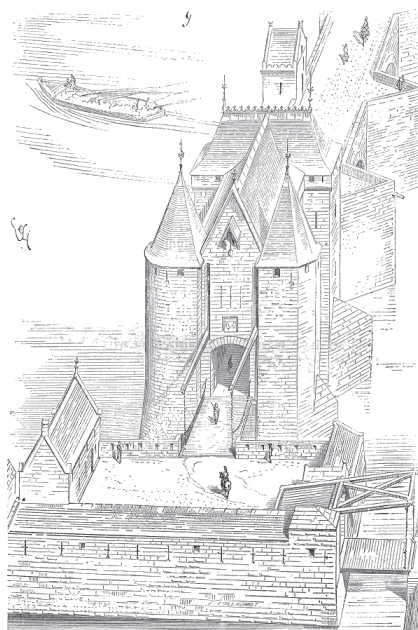
Keywords: Hundred Years War, siege of Orleans, LaTurel, assault, bastide, Thomas Salisbury, Jeanne d’Arc, Orleans Bastard, kulevryn.

1. Хрест розташований в Орлеані на місці де розміщувалася фортеця Турелі.
Орлеан 2017 рік.

2. Орлеанський міст і Турелі (на півдні)

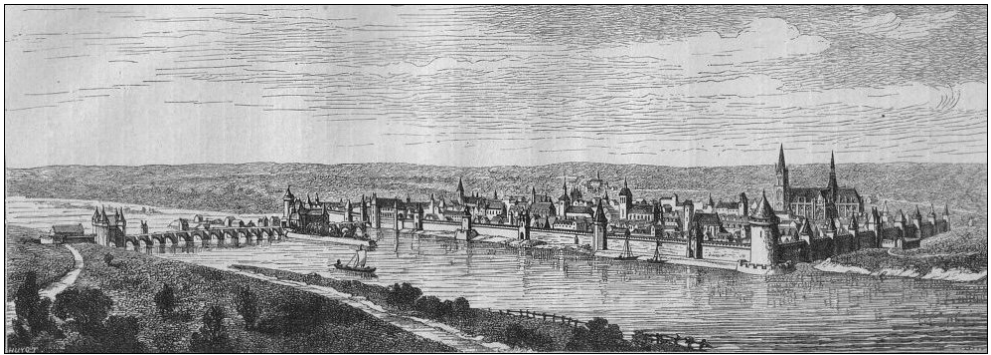
3. Реконструкція Турелі

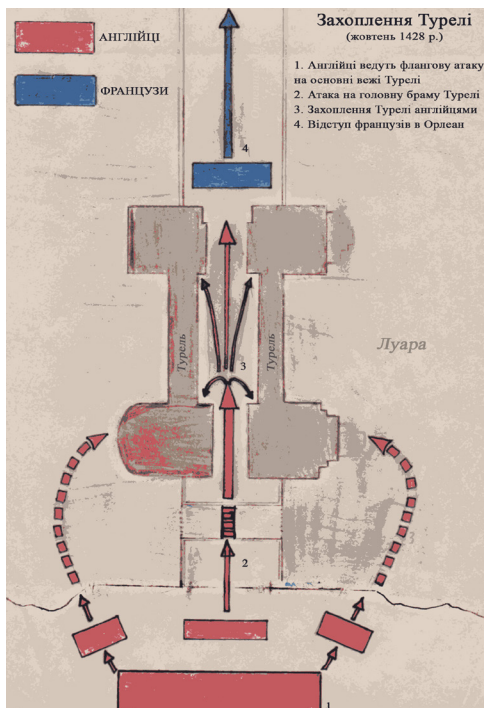
4. Макет фортеці Турел

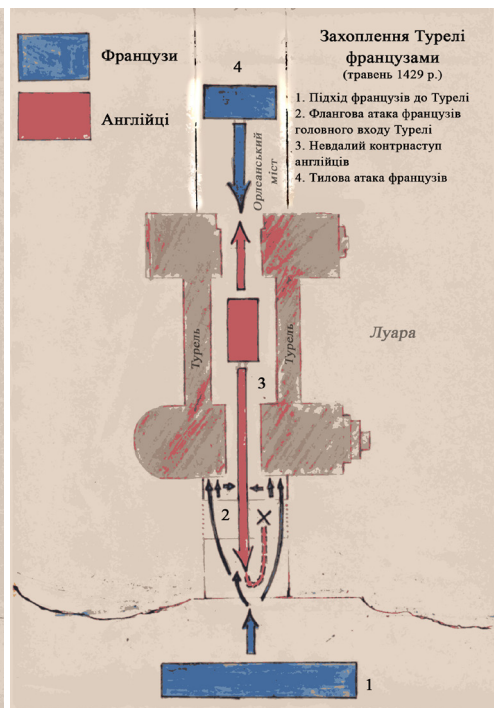
5. Ежен Ленепве Жанна д'Арк при облозі Орлеана 1886-1890 рр.

7. Загальний вигляд на Орлеан в 15 ст.

Турелі схема

Турелі схема 2